

שיעורי הרב דוד כהן "הנזיר" זצ"ל באורות הקודש

חלק ג - המשך

סיכום וערך: אהרן מונדשיין

תוכן העניינים:

ט. השלום הפנימי

א. בירור המונחים

1. על דרך הפשט. 2. בחכמה הפנימית

ב. למקורו של המונח 'ספירות'

ג. לסדרן של הספירות

ד. עניין ה'דעת'

ה. הדרך להשגת השלום העליון

י. ערך מלחמת הדעות

יא. ערך הנגודים

א. מאבק הדעות בימי הביניים

ב. המאבקים בעת החדשה

1. תנועת ההשכלה. 2. תנועת החסידות. 3. תנועת המוסר

4. ההתלכדות סביב תורתו של רמח"ל

ג. הריבוי האחדותי

יב. עצם המחשבות השונות

יג. יסוד כל המחשבות

א. הערות מבנה ועריכה

ב. התפלגות הדיעות בשאלת הבריאה

ג. האיחוד הפנימי

ד. ביאור עניין 'לקוי המאורות'

ה. נהר הדעת הפנימית

ו. אות החיים

ז. הדרך להשגה העליונה

בשולי הדברים

ט

השלום הפנימי

השלום הפנימי

ס

מִנְיָן כִּחַ הַקִּיבוֹל אֲשֶׁר לְאִדָּה יְדִיעָה סוֹתֶרֶת יְדִיעָה. וְהַרְגֵּשָׁה
 הַרְגֵּשָׁה וְצִיּוֹר צִיּוֹר. אֲבָל בְּאִמַּת יְדִיעָה מְחֻזָּקת יְדִיעָה. וְהַרְגֵּשָׁה מְחִיָּה
 הַרְגֵּשָׁה וְצִיּוֹר מְשֻׁלֵּם צִיּוֹר. וְכֵל מֵה שְׂמֵתְעֵלָה הָאָדָם כְּלִיּוֹ מִתְרַחֲכִים
 עַד שֶׁכֻּבְּצָה בְּעֵצְמוֹ אֶת הַתּוֹכֵן הַגְּדוֹל שֶׁל הַשְּׁלֹמִים הַפְּנִימִי.
 הַתְּאֵמָתָן שֶׁל הַיְדִיעוֹת הַהַרְגֵּשׁוֹת וְהַצִּיּוֹרִים הַשְּׁנוּיִם זֶה עִם זֶה.
 וְהַדְּבָר הַזֶּה וְהַתְּחַבֵּב. עַד שֶׁכָּא לְעוֹמֵק עֲמֻקִּים. לְמִקּוֹם שֶׁשֶׁם
 הַכְּתִירָה חֲרִיפָה וְעֵזָה בְּאִדָּה. עַד כִּדֵּי קֶצֶף אֵינֶנּוּ שֶׁל קֹדֶשׁ. וּמְרֹב
 הַדְּעָת הַפְּנִימִית. הַמְּחַרְבֶּת וּמְתַפְשֶׁטת בְּכֹל קוֹמָתוֹ הַרוֹחֲנִית שֶׁל
 הָאָדָם. בְּעֵשֶׂה שְׁלֹמִים הַדָּרֵךְ נִקְבָּ וַיִּוֹרֵד עַד הַתְּהוֹם וְהַתְּהוֹם בְּכֹל.
 הַדָּרֵךְ שְׂעוּלִים עַד לִידֵי מַעְלָה עֵלִינָה זֶה הוּא מְתַחֲלִים בְּעַת
 אֲשֶׁר הָאָדָם עוֹמֵד בְּמַצְבּוֹ וְהַמְּדָךְ שֶׁל פְּגִיעַת הַסְּתִירָתוֹ. שֶׁנֶּם אִזּוֹ שֶׁנֶּם
 שְׁנֵי דְרָכִים. שֶׁהֵם זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה יֵשׁ אֲשֶׁר יְדִיעָה סוֹתֶרֶת יְדִיעָה
 שׁוֹלֵלֶת אוֹתָהּ לְגַמְרִי. עַד אֲשֶׁר הַיְדִיעָה הַסְּתִירָה מְכַחֶה שֶׁל הַיְדִיעָה
 הַנְּקִיָּתָה נִחְשֶׁבֶת כְּאִלּוּ אֵינָה בְּמַצִּיאוֹת. וְכֵאִילוּ כֹל עֵנִינָה הֵאָרֵץ רִיק וְתוֹהוֹ.
 וְיֵשׁ אֲשֶׁר עַל יְדֵי סְתִירָתָהּ שֶׁל הַיְדִיעָה הַנְּאֻחַת אֶת הַשְּׁנִיָּה מִתְּמַצוֹת
 תְּמַצִּיּוֹת שֶׁל הַיְדִיעָה הַסְּתִירָה תְּכַבֵּסֶת בְּתֵךְ הַיְדִיעָה הַנְּקִיָּתָה הַאֲדוּבָה.
 וְהוּא אֵצֶיף שֶׁמַּצֵּד הַכְּלִי נִרְאֶה שֶׁהָאָדָם טוֹיֵל וְסוֹתֵר אֶת הַיְדִיעָה הַמְּנוֹגָדָה.
 בְּאִמַּת מַצֵּד הָאֵוֹר הַפְּנִימִי הָרִי הוּא בּוֹנֵה אוֹתָהּ וּמְקַנֵּה אוֹתָהּ
 לְעַצְמוֹ. וְכֵן הַדְּבָרִים הַלְּכִים בְּהַרְגֵּשׁוֹת וְצִיּוֹרִים. עַד שֶׁעַל יְדֵי עוֹמֵק
 הַשְּׂאִיבָה הַתְּמַצִּיּוֹתִית. שֶׁהַיְדִיעָה הַקְּנִיָּה כֹּאבֶת מֵהַיְדִיעוֹת הַמְּנוֹגָדוֹת
 הַנְּחֻחֹת. מִתְּרַחֲבֶת הַדְּעָה בְּכֹלָהּ. וְכֵאִילוּ הַמַּצֵּב לִידֵי הַרֹם הַיּוֹתֵר גְּדוֹל.
 שֶׁהוּא עוֹמֵק הַשְּׁלֹמִים בְּשִׁכְלוֹ. עַד שֶׁכֵּל הַיְדִיעוֹת הַהַרְגֵּשׁוֹת
 וְהַצִּיּוֹרִים עוֹמְדִים בְּצַחָה אֵרִיגְנִית וְחִסִּיבָה מְסוֹכְלָה. שֶׁכֵּל חֵלֶק מְשֻׁלֵּם
 אֶת הַחֵלֶק הַשְּׁנִי. אֵינֶן מְרַץ אֵינֶן צוֹחֶה בְּרוֹחֲבוּתֵיהֶם.

שְׁעוֹר ט יוֹם ד' כ"ב שְׁבַט תשכ"ד

א. בִּירוֹר הַמוֹנַחִים

רֵאשִׁית יֵשׁ לְהַקְדִּים, שְׁשֻׁלוֹשׁ הַבֵּיטוּיִים שֶׁבְּפִרְקָנוּ: "הַשְּׁלֹמִים הַפְּנִימִי", "הַדְּעָת
 הַפְּנִימִית" וְ"הָאֵוֹר הַפְּנִימִי" - עֵנִיין אַחַד הֵם.

1. עַל דְּרֵךְ הַפֶּשֶׁט

נִקַּח קוֹדֵם אֶת פֶּשֶׁט הַדְּבָרִים, נְשׁוּוֹה אוֹתָם עִם דְּבָרֵי הַרְבַּ בְּ"עוֹלַת רֵאִיָּה" עַל הַנְּאֻמָּר:
 "תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים מְרַבִּים שְׁלֹמִים בְּעוֹלָם".

מֵאֵמֶר זֶה נִמְצָא בְּסוֹף מַס' יְבָמוֹת וּבְסוֹף מַס' בְּרָכוֹת, לְמָה מוֹסִיפִים אוֹתוֹ שֶׁסָּ? כִּי
 בְּגַמְרָא הָרִי יִשְׁנֵן פְּלוּגְתוֹת, וְלִכְּן מְצִינִים בְּסִיּוּם שְׁעָם כֹּל זֶה יֵשׁ שְׁלֹמִים...
 בְּפִירוּשׁ הַסִּידוֹר כּוֹתֵב הַרְבֵּ:

"יש טועים שחושבים שהשלום העולמי לא יבנה כי אם על ידי צביון אחד בדיעות ותכונות וכו', ובאמת אינו כן וכו'. הריבוי של השלום הוא שיתראו כל הצדדים וכל השיטות, ויתבררו איך כולם יש להם מקום, כל אחד לפי ערכו, מקומו וענינו וכו'".

זהו "שלום הדיעות" לפי פשוטו.

2. בחכמה הפנימית

הקדמנו פעם ואמרנו, ש'חכמת הקודש' מקורה בחכמה הפנימית, בחכמה הפנימית יש שם מיוחד: "שלום", לספירה מיוחדת.

הספירות הן מנוגדות זו לזו. לא סותרות, אך מ"מ מנוגדות. כידוע, ל'דעת' אין ספירה מיוחדת, ודווקא זו היא ה'דעת הפנימית', 'האור הפנימי' ו'השלום הפנימי'.

אילו הספירות נהוג להיות מצוייר כדלקמן:

	כתר	
בינה		חכמה
גבורה		חסד
	תפארת	
הוד		נצח
	יסוד	
	מלכות	

העמוד הפנימי: מלכות, יסוד, תפארת, כתר (מית"כ), הוא המאחד את המנוגדים. לזה מתכוון הרב כשהוא אומר: "ידיעה סותרת ידיעה, והרגשה - הרגשה, וציור [דוחה - כצ"ל*] ציור". "ידיעה סותרת ידיעה" - חכמה נגד בינה; חכמה ובינה הן 'ידיעות'. "הרגשה - הרגשה" הכוונה לחסד וגבורה; אלו הן הרגשות, דברים הנוגעים למעשה. "וציור דוחה ציור" - נצח והוד; אלו הם ציורים, דברים רוחניים, השכל המעשי הוא הציור.

והדעת הפנימית היא העמוד הפנימי המאחד את הניגודים.

3. למקורו של המונח 'ספירות'

נדבר קצת על תולדות המונח 'ספירות'.

ה'ספירות' נזכרות לראשונה ב'ספר יצירה'. ספר זה הוא יסוד הקבלה הספירית, בהבדל מהקבלה הפרצופית.

ספר יצירה פותח בשלושים ושתים נתיבות החכמה, עשר ספירות בלימה, עשרים ושתים אותיות יסוד (פרק א, משנה א).

* כמו כן יש לתקן בקטע הבא, במקום: "זמרוב הדעת הפנימית", צ"ל: ומרום וכו'.

ושם, סוף פרק ראשון, משנה ט, נזכרות העשר: א. רוח אלוקים חיים - חכמה; ב. רוח מרוח - בינה; ג. מים מרוח - חסד; ד. אש ממים - גבורה; ה. רום מעלה - כתר; ו. רום תחת - מלכות; ז. רוח מזרח - תפארת; ח. רוח מערב - יסוד; ט. רוח צפון - הוד; י. רוח דרום - נצח.

ה'ספירות' נזכרות גם ב'ספר הבהיר', המיוחס למדרש ר' נחוניא בן הקנה. כך מכנה אותו הרמב"ן בפירושו לתורה וב'שער הגמול', וזאת על פי פתיחתו: "אמר ר' נחוניא וכו'". ואולם החוקרים מייחסים אותו לר' יצחק סגינהור, בנו של הראב"ד, ועל כך מעידים שמו של הספר, וכן הדרש שהועמד בראשו: "כתוב אחד אומר 'ועתה לא ראו אור וכו'', עי"ש.

ושם, בסוף סימן קכ"ד (בהוצאת מרגליות): "...ומאי טעמא בנשיאות כפים, וליברוך להון בברכה? אלא משום דאית בידים עשר אצבעות, רמז לעשר ספירות שבהם נחתמו שמים וארץ וכו', ואמאי קרי ליה 'ספירות'? משום דכתיב 'השמים מספרים כבוד אל' (תהלים יט ב)".

ג. לסדרן של הספירות

בהמשך הדברים, בסימן קמ"א, אומר ספר הבהיר: "מאי ניהו 'עשרה מאמרות'? ראשון - כתר עליון", ולאחריו מובאות שאר הספירות: בסי' קמ"ב - "חכמה"; קמ"ג - "אוצר החכמה" - בינה; קמ"ד - "צדקת ה' וזכויותיו וחסדיו עם העולם"; קמ"ה - "אשו הגדולה של הקב"ה" - גבורה; קמ"ו - "כסא הכבוד המעוטר וכו'" - תפארת; קנ"ז - "יש לו להקב"ה צדיק אחד בעולמו והוא חביב לו מפני שמקיים כל העולם כולו והוא יסודו וכו'" - ציס"ע, יסוד; ק"ע - "...והיינו 'לנצח נצחים', 'נצח' חד, 'נצחים' תרי" - נצח והוד.

אגב, בספר זה מופיע 'יסוד' לפני 'נצח' ו'הוד'. בכך מוסברת השיטה המקדימה בסדר האושפזין את יוסף (יסוד) למשה ולאהרן (נצח והוד). אך אצלינו צריך להיות סדר הפוך (ראה: קול הנבואה, עמ' קמט"ק).

ברשימה זו של ספירות לא נזכרת ה'דעת'.

סדר הספירות ושמותן כפי שהן אצלינו, מופיעים לראשונה ב'מסכת אצילות', שיש המייחסים אותה לר' יעקב הנזיר. והדבר נסמך שם על הפסוק: "לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד וכו'" (דהי"א כ"ט יא). שם מובא: א. כתר; ב. רוח אלוקים חיים - חכמה; ג. כי אם לבינה תקרא; ד. חסד לאברהם; ה. פחד יצחק - גבורה; ו. תפארת; ז. נצח ישראל לא ישקר; ח. הוד והדר; ט. יסוד; י. מלכות.

גם בספר "הזוהר", ובייחוד ב"תקוני זוהר", מצויים כל השמות הללו. ב'הקדמה האחרת' לתקו"ז מובא: "פתח אליהו ואמר וכו', אנת הוא דאפיקת עשר תקונין וקרינן לון עשר ספירן וכו', חסד דרועא ימינא, גבורה דרועא שמאלא, תפארת - גופא, נצח והוד - תרין שוקין, ויסוד - סיומא דגופא וכו'".

עניינים אלו נמצאים גם בתלמוד, במס' חגיגה, פרק 'אין דורשין' (יב ע"א) מובא: "אמר רב זוטרא בר טוביא אמר רב, בעשרה דברים נברא העולם, בחכמה ובתבונה ובדעת ובכח ובגערה ובגבורה בצדק ובמשפט בחסד וברחמים וכו'". והמהרש"א במקום מעיר: "כפי העיון שהן הן היו"ד דברים דחשיב הכא שבהן נברא עולם, הן בשמותיהן

קרובין לשמות עשר ספירות שהסכימו בהם המקובלים בקריאת שמותן וכו".
לכך מסכימים גם חוקרי תולדות הקבלה כמו ילניק וניימרק. אך ישנם החולקים על כך, למשל בספר 'הפילוסופיה של הקבלה' (ראה: קול הנבואה, עמ' קלט, והערה יא).

ד. עניין ה'דעת'

ה'דעת' היא הפנים של העמוד האמצעי - מית"כ. היא עולה מלמטה למעלה ומאחדת את הניגודים. וזו היא 'הדעת הפנימית', שהיא 'האור הפנימי', והיא 'השלום הפנימי' (ראה קול הנבואה: עמ' ריד-רטו).

משמעות זו ל'דעת', מובאת גם ב'פרדס רימונים' לרמ"ק, בשער ג' פרק ח', "בו יתבאר עניין הדעת". ושם: "הדעת הוא הנקרא תפארת בערך מציאותו העליון, הוא מציאות נבחר ויפה. והעניין, כי הכתר עיקרו קו הרחמים, עם היות שהוא כולל כל הג' קוים - קו חסד וקו רחמים וקו דין וכו'", עי"ש.

זה מה שאנחנו מדברים פה.

ובאמת ישנם ניגודים, למשל: חסד וגבורה. כידוע, כל הצרות והמלחמות שורשן הוא במידת הגבורה, וכל הטוב שורשו במידת החסד.

הספר המיוחד לפירוש עשר הספירות הוא ה'שערי אורה' לר"י ג'יקטילה. וכך הוא כותב ב'תפארת', שער ה': "...דעת שהוא קו האמצעי, עומד בין ימין לשמאל וכו', המלחמות הן יוצאות מן הדין וכו'", עי"ש ודף סב ואילך.

הכל יוצא משורש אחד. גם הרע, וכשהרע עולה עד למעלה, שם הוא נעשה טוב. כל הטובות באו על ידי המלחמות: אילו לא טבע פרעה בים, היינו יושבים עוד במצרים. ה"חסד" כשלעצמו לא יכול היה לגרום ליציאה.

הם סותרים, אך כשעולים לרום מעלה, מגיעים לשלום. והשלום הוא 'הדעת הפנימית' ו'האור הפנימי'.

וזה מה שהרב כותב (קטע ג): "ובא המצב לידי הרום היותר גדול, שהוא עומק השלום בשכלולו וכו'".

פסקה זו מסתיימת: "...שכל חלק משלים את החלק השני, ואין פרץ ואין צוחה ברחובותיהם" (עפ"י תהילים קמ"ד י"ד).

על פסוק זה אומרת הגמרא: "...שלא יהיה לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים, כגון ישו הנוצרי" וברכות יז ע"ב, וראה גליון הש"ס להרד"ך, בתוך 'זיזר אחיו', כרך ב', עמ' ז'. כי כשמגיעים לשלום העליון יהיה מצב שבו לא יקדיח תלמיד תבשילו ברבים (וראה סנהדרין קג ע"א בדק"ס).

השמות 'הוי"ה' - רחמים, ו'אלוקים' - דין, יהיו אז מאוחדים.

ה. הדרך להשגת השלום העליון

אשרי העם שכבה לו אשרי העם שר' אלהיו. אשרי העם

היודע להכיר את ארון העולם. מלך שהתחילתו שלו. ומרוב עונג אהבה

שר הוא את שיר ייחודת אהבה בתענוגים. שיר השירים אשר לשלמן.

הרב מסיים פרק זה ב'שיר': "ומרוב עונג אהבה שר הוא את שיר ידידות אהבה בתענוגים, שיר השירים אשר לשלמה".

איך ניתן להגיע לידי מחשבה עליונה כזו, לידי השגות כאלו? אין עצה, רק בשיר. רוח שירה. וזה מה שכתוב: "ונחה עליו רוח ה', רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה'" (ישעיהו י"א ב).

"שיר". יסוד התקוני זוהר: שמעלה את המראה אל הקול, אל הנגינה (ראה: קול הנבואה, עמ' קמח).

אמרנו כבר, ש'החכמה הפנימית', תוכנה - מעשה בראשית ומעשה מרכבה. 'מעשה בראשית' הוא הכתוב בפרשת בראשית, ו'מעשה מרכבה' הוא המתואר בפרק א' ביחזקאל. בתקוני זוהר כתוב, שכל 'מעשה מרכבה' הוא עולם המתהפך ומתעלה לעולם של נגינות, טעמים ושירה, (עיון בהקדמה לתקו"ז, דף כד ע"ב).

ושם בתקון י' כתוב, שמההגיון העיוני עולים להגיון השמעי: "בראשית' - שיר תאב, והאי איהו שיר משובח מכל השירים, תאב מכל השירים, ועליה אתמר 'שיר השירים אשר לשלמה' - למלך שהשלים שלו". ושם בהמשך: "'שמע ישראל' - שיר אל".

ובתקון כ"א: שיר פשוט - כתר; שיר כפול - חכמה בינה; שיר משולש - חסד גבורה תפארת; שיר מרובע - נצח הוד יסוד מלכות (וראה מאמר 'האחדות הכוללת', פרק ל' 'שיר מרובע', בכרך ב' עמ' תנח"נט). לכל זה יש ספר מיוחד, 'אשל אברהם', שמסביר זאת (וראה: מנגינות התיקונים, בתוך 'בשמן רענן', חלק א, עמ' שסא ועמ' שסג ואילך). זהו סיכום דברי הרב בסיום הפרק: איך מגיעים לדרגות העליונות הללו? על ידי השירה: "שיר השירים אשר לשלמה" - "מלך ששלוש שלו" (שהש"ר פרשה א).

יא. ערך מלחמת הנגודים

י. ערך מלחמת הדעות

צַרְךָ סִלְחָתָהּ הַדְּעוֹת

יִשְׁנֵן דַּעוֹת כֹּלֵה. שֶׁהֵן מוֹכְרֹתָהּ לְפִי טַבַּע הָאָדָם לְגֵרוֹם
בְּהַתְּפַשְׁטוֹתֵן תּוֹלְדוֹת מוֹיִקוֹת. אֵיךְ עַל פִּי שֶׁהֵן בְּעֶצְמָן מוֹעִילוֹת הַאֲמִתּוּת
הֵן. וְנֹצֵר לֹה בְּטַבַּע רֹחַ הָאָדָם לְלַחֵם אֶת קִיּוֹמוֹ. וּלְנַגֵּד לְדַעוֹת
הַלֵּל. כִּי שֶׁלֹּא יִחַק בְּעִנְפֵיהֶן הַמִּתְפַּשְׁטִים.

הַמִּלְחָמָה הַזֹּלֶת וּמִתְאַרְכֵת. עַד שֶׁיִּסְגַּל לוֹ הָאָדָם גְּבוּרָה יוֹתֵר
עֲלִיוֹנָה מִמִּקְוֵוֹ הַרְחָנִי. וְאִז מְרִיֵּשׁ הוּא שְׂעֻמְדוֹ לֹא תִפְחֵד כֹּלֵל
מִהַתְּפַשְׁטוֹת שֶׁל הַדְּעוֹת הַלֵּלוֹ שְׁנִלְחָם נִגְדָּה. תִּבְחַת הוּא בְּעֶצְמוֹ שְׂמֵחִי
אֵת רִחוּוֹ נִיתֵן לוֹ עַל יְדֵי הַמִּלְחָמָה עֲצֻמָּה. וְעַל כֵּן הוּא יוֹדֵעַ לְהַקִּיר
מִמֵּד אֶת עֲרֹכָה שֶׁל הַמִּלְחָמָה. יוֹדֵעַ כִּמָּה אֲזַמְלֵל הִיָּה אִם לֹא
הִיָּה נִלְחָם נִגְדֵי הַתְּפַשְׁטוֹת הַמּוֹיִקָה לוֹ אֵי. הַאֲחִיכַּ בֹּא בְּתוֹכֵן חַיִּים שֶׁל
גְּבוּרָה וּמִקְבֵּל אֶת הַדְּעוֹת שְׁנִלְחָם נִגְדֵי הַתְּפַשְׁטוֹתֵן.

אֲבָל כֶּשֶׁם שֶׁהָאָדָם נִתְעַלָּה כִּךְ נִתְעַלָּו גַּם כֵּן הַמּוֹשְׁגִים
הַרְחָנִיִּים שֶׁלֹּו. וְהַתֵּן הַדְּעוֹת עֲצֻמָּה. אֲצִיִּם שְׁנִרְאוֹת כֹּאִילוֹ הֵן וְהֵן
הַדְּעוֹת שְׁנִלְחָם בָּהֶן. בְּאֵמַת אֵינן הַדְּבָר כֵּן. וְהֵן לְפִי הַמְּבַטָּאִים הַחִיצוֹנִים

הן דומות אלו לאלו, אבל מצד ערכן הפנימי, מובדלות הן זו מזו.
 סבדל שבין קודש לחול, ובין אור לחשך.
 ומה שהרחיק אז מצא הוא שהרחיק בצדק, ומה שמקרב
 אותן הדעות אחר שנתעלו בצדק הוא מקרבן. ודוקא הדעות
 הדחוייות שהזרות ונראות בהן אנו מוצאים סל
 חיים, איתן וקדוש מאד.

שעור י' יום ד' כ"ט שבט תשכ"ד

"ישנן דעות כאלה, שהן מוכרחות לפי טבע האדם לגרום בהתפשטותן תולדות
 מזיקות, אף על פי שהן בעצמן מועילות ואמתיות הן".
 הדעות המזיקות בהתפשטותן אך אמיתיות ביסודן, הן אינן דעות פרטיות אלא
 כלליות.
 לקחנו לנו ללכת בדרך של סקירה על תולדות הדעות בתקופות השונות.

א. מאבק הדעות בימי הביניים

נקח בראשונה את תקופת הפילוסופיה הדתית היהודית הספרדית. על ר' יהודה הלוי
 לא היתה מלחמה. גם לרב סעדיה גאון לא קמו מתנגדים. המלחמות החלו בתקופה
 שלאחר הרמב"ם. אז פרצה התנגדות עצומה. ולא התנגדות סתם אלא אף הוטל חרם
 על מי שיתעסק וילמד בספרי הפילוסופיה.

כנראה שדעות אלו היו עלולות לפי טבע האדם לגרום תולדות מזיקות.

את החרם נגד ספרי הפילוסופיה הוציא הרשב"א. טיבו של החרם היה גזירת איסור
 ושמתא לעסוק בספרים אלו עד גיל עשרים וחמש, ותוקפו הוגבל למשך חמישים שנה.
 תנועת ההתנגדות לפילוסופיה התעוררה ע"י אבא מארי דון אסתרוק. בפתח ספרו
 'מנחת קנאות', הוא מביא את התכתבותו עם הרשב"א בענין זה.

בהקדמתו הוא כותב כך: "קנא קנאתי לה' אלוקי ישראל, בראותי איש מזרע קודש
 בפתג העמים מתגאל, הורס בספורי התורה ואין לנו דורש וגואל, וגדולי הדור
 ישתוקו ואין מוכיח לאנשים האל... על כן לבי חרב המליצה ינופף, בשש כנפים יעופף,
 בחרתי בית הרב הסתופף, הו ניהו הרב הגדול הישיש בחכמה רבינו שלמה ב"ר אברהם
 בן אדרת, העומד לשם ולתפארת וכו'".

במכתביו לרשב"א, המכונסים בספר זה, נראה, שנגד המתפלספים הועלו טענות
 כלליות ופרטיות. ראשית, שבמקום תורת משה הם בוחרים בספרי גויים: "על שולחן
 העברי - ספרי הגויים מונחים". והטענות הפרטיות, שהתחילו לבאר את התורה על
 דרך המשל. האליגוריה, לדוגמא, אברהם ושרה אינם אלא כינויים לחומר ולצורה;
 מלחמת ארבעת המלכים בחמישה - ארבעת היסודות וחמשת החושים; שנים עשר
 השבטים הם י"ב המזלות, ועוד.

החרם עצמו מובא בשו"ת הרשב"א, חלק א', שם נמצאים שלושה כתבים: סימנים
 תט"ו תט"ז ותי"ז.

בסי' תט"ז כותב הרשב"א: "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, כי רחקו מעליה
 הסירו המצנפת והרימו העטרה, איש מקטרתו בידו וישימו קטורה, לפני בני יון ובני
 קטורה, כזמרי יקריבו את המדייניות לעיני כל ושלחו לאפם את הזמורה וכו'. וגזרנו
 וקבלנו עלינו ועל זרעינו ועל הנלווים אלינו, בכח החרם, לבל ילמוד איש מבני קהלינו

בספרי היוונים אשר חברו בחכמת הטבע וחכמת האלוהות... מהיום ועד חמישים שנה, עד היותו בן חמש ועשרים שנה, פן ימשכו החכמות ההם אחריהם, ויסירו אותו מאחרי תורת ישראל, שהיא למעלה מן החכמות האלה וכו'".

ובס' ת"ז: "...כי שם (בפרובאנס) אנשים עושים התורה פלסתר, וחכם יחשב כי ישב לנפיל חומות ודברי תורה סותר, לחצוב להם בארות בארות נשברים, ומחפאים על דברי תורה ודברי חכמים אשר לא כן דוברים... כי יאמרו על אברהם ושרה כי הוא חומר וצורה, ושנים עשר שבטי ישראל הם שנים עשר מזלות... ועוד אומרים המנאצים השם, כי כלי הקודש המוקדשים האורים והתומים הם כלי האצטרולאב... חוטאין בדיבה ואומרים כי ארבעה אשר נלחמו את החמישה, הם ארבעה יסודות וחמישה הרגשים... יאמרו מקצתם כי כל מה שיש מפרשת בראשית עד מתן תורה הכל משל... ובאמת מראים עצמם שאין להם בפשטי המצוות שום אמונה... אינם מאמינים בחידוש העולם, ולא במופתים שבאו בתורה כולם... והחרמנו בחרם גמור... שלא ילמדו ושלא ילמדו אותן החכמות, עד שיהיו הלומד והמלמד בן עשרים וחמש שנה, ואחר שימלא כרסו מעדני התורה וכו'".

ובס' תי"ז: "...עתה רגזנו ואין נחת, בשמענו כי יצאו אנשים דרכם יורדת היא למטה לבאר שחת... עשו תורת אמת פלסתר, זה מקעקע הבירה וזה סותר... מחויבים כל ישראל להחרימם ולנדותם וכו'".

כפי שרואים, החרם הוא רק על ספרי היוונים, אך בספרי הרמב"ם לא נגעו.

המעניין הוא, שבאותו חלק של שו"ת הרשב"א, סימן אחד לאחר הסימן שבו מופיע החרם, נמצא "כתב התנצלות אשר שלח החכם אנבונט אברם לרשב"א ז"ל, על אשר התקצף ביושבי ארץ פרובינציה המתעסקים בלימוד חכמות חיצוניות" - סימן תי"ח. מחבר ה'כתב' הוא ר' ידעיה הפניני, בעל הספר 'בחינות עולם'.

הוא טוען, שההאשמות שטפלו עליהם - בשקר יסודן. לא זו בלבד שאין הם סרים מדרך התורה, אלא שהפילוסופיה אף מחזקת את הדת בכך שהיא מסייעת בהוכחת מציאות ה', ייחודו, הרחקת גשמותו וכו'.

מה שאנו רואים, שכתב ההתנצלות נקבע יחד ובסמוך לכתבי החרם, שכן אלו ואלו דברי אלוקים חיים.

מעניין הוא, שהרשב"א עצמו למד פילוסופיה, ולא עוד, אלא שהוא מעיד בעצמו שהוא יודע מה שלמד...

זאת הוא כותב במכתב שנדפס גם הוא בספר 'מנחת קנאות', אותו ספר שקיבץ את כל התעודות סביב פרשת הפילוסופיה.

שם, במכתב מ"ג, כותב הרשב"א: "...ואני אומר, מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה. וכי מאסנו אנו בחכמות? וכי עלה בדעתכם שאין לנו חלק בבינה? ...לא כן הדבר. וידענו ושמענו אותן החכמות הרמות, וידענו מה טיבן, שמענו שמען ושם רבן, ואם יש שמות בשמותם עלי אדמה, היכל ה' היכל ה' המה: באמת אומר כן כי לנערים רבה המהומה, עד ימלא כרסם מעדני התורה השלימה וכו'.

הרי שכל הטענה היתה מלכתחילה רק נגד הקטנים.

לאחר עשרים שנה יצא ספר נוסף, גם הוא בשם 'מנחת קנאות', לר' יחיאל איש פיסה. תוכנו של הספר הוא התנגדות ל'כתב ההתנצלות'. בסופו הוא כותב: "מי שירצה להשוות שתי החכמות יחד, יעוות משפט, כי הן צרות זו לזו. ולזה נאמר 'תמים תהיה עם ה' אלוקיך'". אך את הרמב"ם הוא מוציא במפורש מהכלל. הוא מביא את דברי אברבנאל שמסר, שלעת זקנתו שב הרמב"ם לדרך הקבלה ואמר שאילו לא היה מפרסם את ספריו היה חוזר בו מכמה דברים שכתב בהם... זו אגדה ידועה. אך אנו יודעים, שאת הספרים האלה צריך ללמוד! וכן כותב הרב בתכנית של הישיבה: "סדר לימודינו בישיבה המרכזית העולמית... חכמת ישראל העיונית והמחקרית, כמו חמשת ספרי המופת שלנו במחקר הדת: האמונות והדעות לרס"ג, הכוזרי, חובות הלבבות, מורה הנבוכים, והעיקרים וכו'". אלו הם חמשת ספרי המופת שנשארו לנו מדור דור.

דעות אלה הן "המוכרחות לגרום בהתפשטותן תולדות מזיקות" - לדעת הרשב"א. אך כאמור, את הרמב"ם הוציאו בפירוש מהכלל.

ב. המאבקים בעת החדשה

נקח את התקופה האחרונה. שלוש תנועות התעוררו בתקופה החדשה: ההשכלה, החסידות, והמוסר. לכל תנועה קמו מתנגדים, ובצדק.

1. תנועת ההשכלה

נקח קודם את ההשכלה. אבי ההשכלה - מנדלסון. הוא היה תלמידו של בעל 'קרבן העדה' שעל הירושלמי.

הכוון של שיטתו היה התקרבות לעם השליט: דיבור בשפתו וכדומה, אסימילציה. חשבו שעל ידי זה יסירו את שפלות העם וישיגו שיווי זכויות, אמנסיפציה. לצורך מטרה זו תרגמו את התורה לגרמנית וכו'. בספריו הכל לפי המסורת ואין בהם שום עוול. ובכל זאת קמה התנגדות עצומה. "הביאור" הוחרם אע"פ שאין בו דברי כפירה וכולו מיוסד על הקדמונים. בראש המתנגדים עמדו בעל ה'נודע ביהודה' ור' רפאל כץ מהמבורג.

אחד מעוזריו, רנה"ו, חיבר את 'ספר המידות' ועוד. ספר זה היו רגילים ללמוד בתור ספר מוסר. לא היה בו שום פסול. ובכל זאת, שמעתי פעם מפי אדם אחד, גאון וצדיק שלא דיבר לשון הרע מימיו (בעל הח"ח) שאמר עליו שתי מילים נוראות שאני אפילו לא יכול לחזור עליהן.

ונראה איזה דור הם השאירו אחריהם. הם כלל לא שאירו. הם אבדו לעולם. אז ודאי שצריך להתנגד להשכלה. תנועה זו הוליכה לאבדון. היא הרסה את הכל. זו אחת מהדיעות "אשר מוכרחות לגרום בהתפשטותן תולדות מזיקות, אע"פ שהן בעצמן מועילות ואמיתיות הן.

2. תנועת החסידות

התנועה השניה היא תנועת החסידות. מייסדה - הבעל שם טוב. יסודה, כפי המשתקף ממכתבו לר' מנחם מנדל משקלוב: "ראשית דבר השיטה, שהאין סוף, ב"ה, הוא ממלא כל עלמין, ומסבב כל עלמין, ובתוך כל עלמין, ולית אתר פנוי מיניה. זה שיטת קבלת הרמ"ק, ועליו בניתי ויסדתי שיטתנו האמיתית וכו'". (ראה: קול הנבואה, עמ' ככו, וניצני ארץ ז', עמ' 61).

נגד רעיון ויסוד זה אי אפשר להגיד כלום, כי זה נמצא בחז"ל. בשמות רבה, בפרשת הסנה הבויער ואיננו אוכל, מובא: "שאל גוי אחד את ר' יהושע בן קרחה, מה ראה הקב"ה לדבר עם משה מתוך הסנה? אמר לו... ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכניה, אפילו סנה" (פרשה ב, סימן ה).

ברעיון זה נמצא גם ב'שיר היחוד' ליום שלישי: "סובב הכל ומלא את הכל, ובהיות הכל אתה בכל".

'שיר היחוד' מיוחס לר' שמואל החסיד, או לר' יהודה החסיד, והוא בנוי על ספר האמונות ודעות לרס"ג.

הראשון שיצא בהתנגדות כנגד שיר זה היה ר' משה תקו (הוא אחד מהראשונים, ומובא בחידושי הרמב"ן לגיטין, ז ע"א, "והחכם הגדול ר' משה בר חסדאי מפלוניא שיחיה ויארץ ימים וכו'"). בספרו 'כתב תמים' הוא כותב: "יש חרוז שקורין 'שיר היחוד' ושמעתי שר' בצלאל עשאו מספר 'האמונות'; ולא כולו, כי מחרוז המתחיל 'שדי' הר' שמואל עשאו. וכן כתוב בו: 'כולם בך ואתה בכולם, סובב את הכל ומלא את הכל, בהיות הכל אתה בכל, לפני הכל כל היית, ובהיות כל את הכל מלאת'. ואם כן, מה שכתוב בו: 'דיין יתיב כעתיק יומין, וצבאו על שמאל וימין' ושם, ליום רביעי, זה רוצה לומר שהוא צורה הנבראת; ולפי דעת התורה - כל האומרו הרי זה מגדף" (אוצר נחמד, ג, וינא תר"ך, עמ' 81).

ובאמת, אצל ר' סעדיה גאון נמצאים ממש אותם הדברים. בספרו 'אמונות ודעות', מאמר האחדות, מאמר שני פרק י"ג: "ואומר, ואיך יעלה בשכלנו המצאו בכל מקום, עד שלא יהיה מקום ריק ממנו? וכו'", עי"ש.

מה יש לעשות כנגד רעיונות כאלה אשר יסודם בדברי חז"ל. ובכל זאת, איזו התנגדות עצומה היתה כלפי החסידות!

בראש המתנגדים עמד, כידוע, הגאון. בספר 'קריה נאמנה', על העיר וילנה, מובא חלק ממכתב של הגר"א נגד החסידות, וכך הוא כותב שם: "דור מה רמו עיניו ומילין לצד עילאה ימללו וכו', אלה אלוהיך ישראל כל עץ ואבן, ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה בפסוק 'ברוך כבוד ה' ממקומו', ובפסוק 'אתה מחיה את כולם' וכו' (עמ' 151 בהערה). זה נכון. אבל ההתנגדות לא היתה רק כלפי התורה שלהם, אלא גם כנגד ההתפשטות (ראה: קול הנבואה, עמ' קכז).

גם תלמידו של הגאון, ר' חיים מוולאזין, בספרו 'נפש החיים', שער ג, כותב אותם הדברים: "...ובאמת הייתי מונע עצמי מלדבר בענין זה כלל, כי הראשונים ז"ל הסתירו העניין מאד וכו'. אבל שבתי וראיתי שכך היה יפה להם לפי דורותיהם. אבל עתה הן ימים רבים ללא מורה, וכל דרך איש ישר בעיניו להלוך אחרי נטיית שכלו, וכו', ונעשה משל גם בפי כסילים, לאמור, הלא בכל מקום וכל דבר הוא אלוקות גמור, ועינם וליבם כל הימים להעמיק ולעיין בזה, עד שגם נערים מנוערים ממשכא להו לבייהו לקבוע כל מעשיהם והנהגתם בזה לפי שכלם זה... הלא יוכל להוולד מזה ח"ו הריסת כמה יסודות

התורה"ק ר"ל, וכו'" (סוף פ"ג).

רואים אננו, אם כן, שההתנגדות לחסידות היתה עצומה.

בספר 'זמיר עריצים' ניתן למצוא את כל הטענות שהועלו כנגד החסידות, וכן גם בספר 'שלוש על ישראל' מר' אליעזר צוויפל. וכל אלה נלחמו נגד ההתפשטות המזיקה בהכרח של תורת החסידות.

3. תנועת המוסר

גורל דומה נפל בחלקה של התנועה השלישית שקמה בתקופה זו: תנועת המוסר. איזו התנגדות חזקה היתה כלפיה בישיבות. אין כעת פנאי להאריך, אולם די אם נזכור את הפילוג בישיבת סלבודקה: 'כנסת ישראל' הישיבה המוסרנית, 'כנסת בית יצחק' שהתנגדה ללימוד המוסר.

4. ההתלכדות סביב תורתו של רמח"ל

שלוש התנועות הללו היו צהובות זו לזו: המשכילים היו נגד החסידים, המוסר והחסידות יצאו נגד ההשכלה, וכו'.

המעניין הוא, שכל שלושת הזרמים האלו, על אף התנגדויותיהם ההדדיות, שמו להם איש אחד לראש, ואת ספריו - לגולת הכותרת של שיטתם ומחשבתם. אדם זה היה הרמח"ל. מחזותיו 'לישרים תהילה', ו'מגדל עוז' - למשכילים, ספרו 'קל"ח פתחי חכמה' - לחסידים, וספרו 'מסילת ישרים' - למוסר. (ראה: קול הנבואה עמ' שטורשטז).

'מסילת ישרים' ו'לישרים תהילה' - אפילו השם מורה על האחדות, קו היושר. מקור המחזה 'מגדל עוז' נמצא בזוהר משפטים, דף צט ע"א. המחבר, רמח"ל, הביא בעצמו קטע זה והעמידו בראש מחזהו. שם כתוב כך: "משל למה"ד, לרחימתא דאיהי שפירתא בחיזו ושפירתא בריוא, ואיהי טמירתא בטמירו גו היכלא דילה, ואית לה רחימא יחידאה, דלא ידעין ביה בני נשא אלא איהו בטמירו וכו'", עי"ש.

סיפור זה מובא גם בספר 'סדר היום' ל"מכירי", בכוונת הלימוד אחר התפילה.

ג. הריבוי האחדותי

צַרְךָ הַגְּגוּדִים

יא

כל הניגודים הנכבאים בהדעות. וכל אותה האפסיות שלפעמים נראה מחוג אחד על חברו. הניגודים הללו מתגדלים ביותר כל מה שהדעות תופכות מקום יותר גדול ברוח האדם. למסתכל פנימי מתראים הם בתואר ריחוקים מקומיים של שתילים. שהם משמטים לסובת רענונותם והביעת יניקתם. כדי שכל אחד ואחד יתפתח במילואו. ותהיה הסגולה המיוחדת של כל אחד מחוטבה בכל פרטיה. מה שהקירוב היה מסתמס ומקלקל הכל. האחדות המתאמה באה רק מתוך זה הריחוק שרי בפירודא וסיים בחיבורא.

מה אנחנו רואים מכל זה.

הדיעות הללו בעצמן אינן מזיקות. אלא יש וגורמות בהתפשטותן דיעות מזיקות. מזה פורצת המלחמה, "מלחמת הדעות", אך לבסוף: "שרי בפירודא וסיים בחיבורא". כאן צריך להבין את הפשט של ביטוי זה. המקור הוא בזוהר משפטים דף צה ע"א, אלא ששם כתוב להיפך: "שרי בחבורא וסיים בפרודא".

הביאור על הזוהר "אור החמה", מסביר את כוונתו של מאמר זה כך: הפרשה מדברת בעניין הגילגולים, במי שהלך בלא אשה. כשהוא נולד היה בחיבורא ול' יום קודם יצירת הוולד מכריזים בת פלוני לפלוני, וסיים בפרודא, ואז הוא יתגלגל עד שימצא את אותו זיווג. כך מביא 'אור החמה' בשם רמ"ק.

אך פירוש זה אינו שייך לעניינו, ובוודאי שלא לדברי הרב. ה'מקדש מלך' בשם ר' שלום בוזאגלו מפרש, שקודם היה באצילות הוא והיא (זו"נ) - תפארת ומלכות, אך הם לא היו מחוברים ומאוחדים ממש. אחר כך ישנה הפרדה ביניהם, ולאחר מכן חוזר שוב החיבור והאיחוד פנים אל פנים. קודם זה בפירודא ואח"כ בחיבורא.

ומה שכתוב בזוהר לשון הפוכה - קודם בחיבורא ואח"כ בפירודא, שם הכוונה לתקופה שקודם החיבור השני. אך באמת לאחר מכן, יהיה שרי בפירודא - לפני החיבור השני, וסיים בחיבורא - החיבור והאיחוד הסופי והאחרון. אך אצל הסטרא אחרא זה להיפך: שרי בחיבורא וסיים בפירודא. אבל באצילות - מעיקרא פירוד ולבסוף חיבור. וזה ההבדל שבין האצילות לסט"א. ולעניין זה מכון כאן הרב.

גם הדיעות הנראות מעיקרא מנוגדות, סותרות ורחוקות זו מזו, כך זה רק לכתחילה, שרי בפירודא. אך בסוף - סיים בחיבורא. זו דרכו של הרב: איחוד הדעות ושלומן הפנימי.

וכך הוא כותב גם ב'אגרות הראיה', חלק א, איגרת רס"ו: "ואיני מוצא את עצמי בזה רואה את חזון השלמות, כי אם בחיבורם של כל חלקי הטוב אשר השפעו לנו מכל הצדדים השונים, מאז מקדם ועד הדור האחרון, וכו'", עי"ש (עמ' שד ואילך).

זהו יסוד חכמת הקודש, חכמת האמת המאחדת את כל הדיעות כולן בשלום פנימי. וכך כותב הרב בפירוש, בפרק 'הבדלה והכללה', פרק כ"ח מהמאמר השלישי 'האחדות הכוללת': "וזאת היא נחלת ה' בכל דרך הקודש, הפרדה על מנת התחברות, להיפך מההכללה הגסה וכו': סטרא אחרא - שרי בחיבורא וסיים בפירודא, וסטרא דקדושה - שרי בפירודא וסיים בחיבורא, ושם גופיה איקרי שלום" (וכך שני, עמ' תנד).

יג. יסוד כל המחשבות

יב. עצם המחשבות השונות

שעור י"א יום ד' כ' אדר תשכ"ד

אינו כי אם התגלות אחדותית. המהרהר בניצוצים שונים. אכנס ככם שהגופים מטילים צל, ומעכבים את האור, ומלקים על ידי זה את המאורות. כן הצללים הרוחניים. מעכבים את ההבהקה האורית של חלקים, המקבילים להם. והצללים הם תולדות הדמיון. שלא האר לגמרי בקרני השכל, או ההתפעלות, שהרגש מתפעל מיתר הרעיונות. שלא ידע איך לקשרם. עיי הכינוי הנברק של העפכה חדשה. בלתי מורגלת. וכל זה הוא בכלל מאהות הסכים אל החתה. כי יחתו הגוים מהמה. הגוים יחתו וישראל לא יחתו. הקשורים בחי העולמים. באיר אין סוף. במקור הכל. באחדות השלם. של פני אחד. המרוכס מכל ברכה ותהלה. הם עומדים עדי עד על ענדב. יתמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בבאותו סלה. נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קדוש מסכני עליה, די צבאות עמנו משבב לנו אלהי יעקב סלה.

א. הערות מבנה ועריכה

כפי שאמרנו פעם, הרי שהסדר הראשון: 'חכמת האמת הכוללת', המונה שלושה עשר פרקים, מתחלק כן: הפרקים א' ו' עוסקים בהגדרת חכמת הקודש, החכמה הפנימית, והפרקים ז' ו"ג עניינם הוא אחדות המחשבות השונות (וראה הפתיחה לפרק ה; ניצני ארץ ח, עמ' 57-58).

בקטע הראשון שבפרק י"ב נאמר: "המחשבות השונות אינן סותרות זו את זו בעצם, הכל אינו כי אם התגלות אחדותית המתראה בניצוצים שונים".

עקרון זה כתב כבר הרב למעלה, בפרק ז' 'הסודיות הכוללת', ושם: "...יתרה ממנו (מדע הפילוסופיה) היא הסודיות, שהיא בטבעה חודרת בכל התהומות של כל המחשבות... היא מכרת את האיחוד שיש בכל המצוי, וכו'". וכן כתב בפרק ח 'שלום הדעות': "והדבקות האלוהית הפנימית, שהיא יסוד כל הידיעות, היא מרפאה אותם המחצים והמכות אשר הוכינו בית מאהבנו, ושם גופיה איקרי שלום". וכמו כן בפרק ט 'השלום הפנימי': "ומרום הדעת הפנימית, המתרחבת ומתפשטת בכל קומתו הרוחנית של האדם, נעשה שלום חודר נוקב ויורד עד התהום ותהום בכלל".

ב. התפלגות הידיעות בשאלת הבריאה

רב סעדיה גאון, בספרו 'אמונות ודעות' מאמר ראשון - 'החידוש', בפרקים א' ד', מביא את כל השיטות בקשר לבריאת העולם.

בראשונה הוא מביא את דעתו: "כי אלהינו יתברך ויתעלה הודיענו, כי כל הדברים מחודשים, והוא חידשם לא מדבר וכו'" (פרקים א-ב).

לאחר מכן הוא מונה את שאר שתי עשרה הידיעות שקדמו לו:

הדעה השניה - "דעת מי שאמר שבוא הדברים יש לו גשמים רוחניים קדמונים, מהם ברא אלה הגשמים המורכבים, וכו'".

השלישית - "דעת מי שאמר שבוא הגשמים בראם מעצמו, וכו'".

הרביעית - "דעת מי שחיבר בין אלה השנים, וחשב כי הבורא ברא הנמצאות מעצמו ומדברים קדמונים, וכו'".

החמישית - "דעת מי שאמר בשני עושים קדמונים, וכו'".

הששית - "דעת מי שהודה בארבעה יסודות, וכו'".

השביעית - "דעת מי שאמר בארבעה יסודות וההיולי, וכו'".

השמינית - "דעת מי שאומר כי השמים הם הפועלים את הגשמים, והוא משים אותם קדמונים, וכו'".

התשיעית - "דעת המקרה, וכו'".

העשירית - "הדעת הידוע בקדמות, וכו'".

האחת עשרה - "דעת בעלי העקשות, וכו'".

השתים עשרה - "דעת העמידה, וכו'".

השלוש עשרה - "דעת הסכלים, וכו'" (פרק ג).

מוצאים אנו, אם כן, בנושא אחד בלבד - שלוש עשרה דיעות. דיעות אלה אף נראות סותרות ומנוגדות בתכלית, עד שלא נראה שניתן לקשר ולגשר ביניהן.

ג. האיחוד הפנימי

אולם כאן, בפרקי הסיום של "חכמת הקודש" היא חכמת האמת, הכוללת הדעות כולן בשלום פנימי (פתח ה'מערכת') - כותב הרב שהחכמות בעצמותן, בשרשן ובמקורן אינן סותרות זו את זו, אלא "הכל אינו כי אם התגלות אחדותית, המתראה בניצוצים שונים".

ומה המחבר והמקשר ביניהם? הדעת הפנימית, שהיא השלום הפנימי, על זה דברנו בפרק ט. יש יסוד למטה, ויש יסוד למעלה. הדעת הפנימית היא המאחדת. יסוד זה הוא 'היסוד המפריא', הנזכר כאן בפרק יג קטע ו', המוליד את המחשבות. והדעת הפנימית היא המאחדת, כי היא מהמקור. והמקור והשורש הוא 'ה' אחד' - הוא כולל את הכל ב'אחד', וזה המאחד את הכל. ואת זה יודעת רק הסודיות. "הסודיות הכוללת".

ד. ביאור עניין 'לקוי המאורות'

בפרק יב בקטע ב', נאמר: "...ומלקים עי"ז את המאורות וכו'". דימוי זה נלקח, משום שהדיעות האמיתיות הן ה'אורות' וכן בפרק ח' קטע ג': "אור המגרש את אלה הצללים". ולכן נזכר גם פה עניין האור והצל.

מה הוא ה'ליקוי'. ישנם עננים המכסים, אך האור נמצא, אלא שהוא מוסתר באופן ארעי. ומליקויים אלה "הגויים יחתו וישראל לא יחתו", כי ישראל יודעים את האחדות הנמצאת ביסוד הכל.

יסוד עניין האורות, שישראל אינם צריכים לפחד מהם, נמצא במס' סוכה כט ע"א: "תנו רבנן, בזמן שהחמה לוקה - סימן רע לעכו"ם; לבנה לוקה - סימן רע לשונאיהם של ישראל, וכו', ואין לך כל אומה ואומה שלוקה, שאין אלוהיה לוקה עמה, וכו'. ובזמן שישראל עושים רצונו של מקום, אין מתיראין מכל אלו, שנא' 'ומאורות השמים אל

תחתו כי יחתו הגוים מהמה' - עכו"ם יחתו ואין ישראל יחתו" (נמצא גם במכילתא בא, פרשה א).

הסבר הנאמר: כשאומה לוקה, לוקה אלוהיה עמה - כי הוא הכח הרוחני שלה. אם כן, הליקוי הוא ליקוי האורות. וישראל לא מפחדים מזה. כי הדעת הפנימית שלנו היא 'היסוד המפריא' המאחד את כל הצדדים. וזה הוא היסוד האמצעי של כל המחשבות, היסוד האמצעי המחבר בין היסוד שלמטה לזה שלמעלה.

ה. נהר הדעת הפנימית

בסיום פרק י"ב, מביא הרב את הפסוקים: "יהמו יחמרו מימיו, ירעשו הרים בגאותו סלה. נהר פלגיו ישמחו עיר אלוהים וכו'" (תהילים מו ד"ה). מה הקשר בין הפסוקים לעניין הפרק.

ה'נהר היוצא מעדן' זו הבינה, היוצאת ומתפלגת ('פלגיו') מן החכמה. זה הוא הנהר העליון הנמשך מהחכמה, וזו הדעת הפנימית, העמוד האמצעי המחבר את הכל (ראו: 'מנגינות התיקונים', בתוך: 'בשמן רענן' א, עמ' שסו).

דבר זה נמצא בזוהר ח"ב, סג ע"ב: "...בגין דינגיד ברכאן ממבועא דכלא. ומאי הוא, הוא אתר דנפיק מניה ואשתכח מניה ההוא נהר, דכתיב 'ונהר יוצא מעדן', וכתוב: 'נהר פלגיו ישמחו עיר אלוהים', ודא איקרי 'מעמקים'. עמקא דכלא, עמקא דבירא דמבועין נפקין ונגדין לברכא כלא. ודא הוא שרותא לאמשכא ברכאן מעילא לתתא". זהו עניינו של הפסוק: "ה' צבאות עמנו משגב לנו אלוהי יעקב סלה" (תהילים, שם ח), החותם את הפרק.

'צבאות' - זה עניין של צבא ממש. זהו עניין נצח והוד המנצחים בפורים ובחנוכה. 'צבאות' זה מלחמות, מלחמת הדיעות. אך בסוף: 'משגב לנו' - הכל מתאחד (ראו: 'דודי לצבלי', בתוך 'נזיר אחיו', כרך א', איגרת ה, עמ' שס"שא).

הרב זצ"ל היה אומר, שבפורים הוא מגיע לדיעות ולהשגות כאלו שאין בכוחו להגיע אליהם במהלך השנה! (ראו: עולת ראיה, ח"א, עמ' תל"ט; איגרות הראיה ח"ג, איגרת תת, עמ' פו; נפש הראיה, תרצו, עמ' טז; הד הרים, איגרת ה, עמ' יז).

ו. אות החיים

יסוד כל המעשבות

ג

כל המחשבות הגיוניות הן, ובקשר סימפתי הן נקשרות. גם אותן שאין אנו מכירים בהן כרא בבזמן רעיוני לבד. כשנתחור יפה אחרי שרשן נמצא איך שהן משתלשלות ממקור הגיוני. כי כך היא תכונת המחשבה.

וממילא יודעים אנו שאין שום מחשבה בטלה בעולם כלל. אין לך דבר שאין לו מקום. כי כולן ממקור ותוכנה הן יוצאות. והם ישגן מחשבות של דושי או של ריקניות. זה הדושי

הריקניות הוא רק בסגנון החיצון, אבל כשיורדים עד פנימיותן מוצאים אנו בהן יסודי חיים, כי חכמה מקור חיים. וכל אדם מלאים הם אצרות מחשבותיו המון חיים עליונים. שעתידים להיות מזדקקים ועומדים חיים וקיימים בפאר מעלה. ליום אשר יבא העולם לתיקונו.

וכל מה שיתעלה האדם יותר, כל מה שטייכותו היא יותר גדולה לתוכן הפנימי של הנהיה והחיים. הרי הוא לוקח מכל מחשבה, בין שהיא שלו, בין שהיא של אחרים, את גרעינה הנצחי, ההגיוני, הטוב, הנובע ממקור החכמה, התלך ומתעלה על ידך, חזן מתעלות בו. איזהו חכם הלומד מכל אדם, בלא שיעור כלל.

זמה זה יפלא, כי חסודי עליך, ישרי לבב, באמת אין חסך ואין צלמות לפניהם, והם נוטלים מכל ענין ומכל תוכן, קרוב או רחוק, את הטוב, ואת הרענות, את הקידש שבו, ומקרבים אותו אל הקודש. כמו שהוא באמת קרוב, ואחד הכל ביסוד הקודש. ומעתה נדע כי כל כבודות שישינה בקליטה של כל מחשבה, ובהסתעפותה בצורה של שכלול מחשבתי הגון, גם בכחשבות הטובות בטובן הגלוי, בין שהן של עצמו, בין כהן של אחרים, הלקוחות מפי השמועה, או מכל מיני הסתכלות שבעולם, הוא מפני שלא נתגלה בהן יסודן המפריא.

ויסוד עולם זה הוא תלוי בהתגלות המקור של כללות הפריית המחשבות. יסוד החכמה, עבודת ההגיון בכל כחו המחדש.

ולכן זאת היא עבודת העיון הקבועה לכל ישרי לב, להמשיך לכל מחשבה את חוס הגיונה הכקורי, קו החיים, אות אמת שלה, חזן תשוב לאות חייה, ותחיה את בעליה.

את פרק י"ג מסיים הרב באמרו: "ולכן זאת היא עבודת העיון הקבועה לכל ישרי לב, להמשיך לכל מחשבה את חוט הגיונה המקורי, קו החיים, אות אמת שלה, ואז תשוב לאות חייה, ותחיה את בעליה".

המושג 'אות אמת' מקורו ביהושע פרק ב: "ונתתם לי אות אמת" (פס' יב). על כך מפרש הזוהר: "דא את ר' דדא אקרי 'אות אמת'" (ח"ב, ב ע"א).

אות הו"ו - ארבע קצוות הדעת הפנימית. וזו 'האמת', כי 'אמת' זו תפארת, וזהו קו החיים. וכן בזוהר ח"א (רמא ע"ב): "...ואמרה, סימנא דחיי לא שרייא אלא באות אמת. ומאי איהו, 'אות אמת' דא את ר' דביה שריין חיין".

"...ותחיה את בעליה". זהו פסוק בקוהלת: "החכמה תחיה בעליה" זו, יבג, ועל זה אומר הזוהר כי התורה היא עץ החיים האמצעי: "וכד בר נש אשתדל באורייתא ואתדבק בה, זכי לאתתקפא באילנא דחיי וכו'" (ח"א, קצג ע"א). כי תורה מחכמה עילאה נפקא וזהו ח"ג, פא ע"א, וראה ח"ב, פה ע"א) כי תורה זה תפארת.

ז. הדרך להשגה העליונה

"ולכן זאת היא עבודת העיון הקבועה לכל ישרי לב, וכו'".
 מה שאנחנו לומדים זו 'עבודה'. לדעת את כל הניגודים, וערך הניגודים, ולדעת שבחיות
 העליונה יש אמת אחת.
 ובכל יש ניצוצות, גם בקליפות ובעבירות. כך אמר האר"י (וראה תניא, אגה"ק, פרק
 כה, דף קמ"קמא, ומקורו בספר הגלגולים פרק ב; וראה 'עיונים באדרא רבא', בתוך:
 'נזיר אחיו', כרך ב', עמ' רע"רעג).

ואיך מגיעים לכל זה?

על ידי השירה.

וכך כתב הרב בסוף פרק ט: "אשרי העם שככה לו... אשרי העם היודע להכיר את אדון
 העולם, מלך שהשלום שלו, ומרוב עונג אהבה שר הוא את שיר ידידות אהבה
 בתענוגים, שיר השירים אשר לשלמה".
 זהו לשיר שיר חדש - מלכות; שירה חדשה - בינה.
 'שיר' זה רוח הבינה העליונה.
 ועל ידי כך נגיע לעבודה העליונה והרוח העליונה של מרן הרב זצ"ל.

תם סדר א

חכמת האמת הכוללת

בשולי הדברים

עת שזיכנו ה' להשלים הוצאתם של שעורי מו"ר הנזיר זצ"ל על הסדר הראשון משער "חכמת הקודש" לאור עולם, אמרנו לספח עניינים שעלו בנו מאז קרבנו למלאכה. במשנתו של רבינו שנינו: "תורת הסוד, 'סוד ה' ליראיו', אינה נמסרת כולה בלימודי הרב, אלא בהשתתפות התלמידים ודבקותם באישיות הרב... על ידי דבקות התלמידים בו וההשתתפות שלהם בו וכו'" (עיונים באדרא רבא, נזיר אחיו ב', עמ רנה). מכאן החשש לכתחילה לקבוע בדפוס את שנרשם כד הווינא טליא, בספק עמידה על דעת רבינו זצ"ל. הקשתה על מלאכת ההתקנה, החובה שראינו לעצמנו, שמירת האיזון בין הצורך בניסוח מחודש ובעיבוד, כדרכם של דברים שבעל פה שאתה מבקש לתתם בכתב, לבין המגמה לשמר דברים כאמירתם ככל שנשתיירו ברשימותי, בחינת חייב אדם לומר בלשון רבו.

אנו תקווה שעלה בידנו להנציח ולו בחלקה, ולפחות בפני אותם שזכו ליטול חלק בשיעורים אלו, את אותה חוויה, באמצעות שימור המקצב הלשוני, ניסוחי הלמקוטעין, ניצוצי ההרהורים ושביבי המחשבות, כשירת קודש הרמונית נישאה ומופלאה, עתים במחיר רהיטות הניסוח, למען יהא בעל השמועה עומד לפניו. אגב המלאכה צפו ועלו מעמדות שונים, שחלקם הועלו בזה על הכתב, בהמנע מלחזור על שפרסמו כבר אחרים, בעיקר בספר הזכרון 'נזיר אחיו'.

רבינו זצ"ל היה קשור לבני הישיבה בעבותות של אהבה. בחור שהיה נכנס אצל רבינו, שכידוע לא היה יוצא לחוץ אלא לעתים נדירות עד מאד, היה זוכה לברכת 'שלום עליכם' במאור פנים ובאותן ידיים רכות וחמימות, על דרך שניתן היה לזכות רק אצל ר' אריה לוויין זצ"ל.

הרב היה פונה משפעת הספרים הסדורים לפניו, מנומרי ההערות והשזורים בפתקי סימון לרוב, מניח עטו, מזמין לשבת, שואל לשם האורח, מגוריו ומקום הולדתו (תל אביב? ממש? יופי...) ועוברים לעסוק בדברי תורה: באיזו סוגיה מחזיקים בישיבה, ומה אמרתם בעניין. אך קודם הרצאת הדברים היה גובר ברבינו חושו הפדגוגי, והיה מבקש לפתוח בדברי המשנה המונחים ביסוד המו"מ, בהדגישו שתנאי ראשון להבנת הסוגיא הוא שתהא המשנה שגורה על פה. תוך כדי הדברים, היה רבינו מחזק את התלמיד במגמת השקידה, בהוסיפו שתי הוראות: לבדוק כל דבר בגוף הספר, במודעות לערך הדיוק והדקדוק בלשון, וההוראה האחרת - להקפיד לרשום את המתעורר והמתחדש, שכן הכתיבה מחדדת את החשיבה, וכך גם משתמרים הדברים, וטעמם המתוק הראשון עומד בהם לשנים הרבה.

באגב היה רבינו משיח בבת צחוק, שבילדותו כאב מאד את כאבו של רש"י מקושיותיו של התוספות, ובקש לקבל על עצמו לחבר ספר שבו 'ציל' את רש"י מאותם ה'ואם תאמר'. אלא שאז חזר וחשב לעצמו: ומה יהא על התוספות...

כשהיו הדברים מתארכים, והדיבור היה קשה עליו, היה מצביע על שעון האורלוגין שתקתק מעל הקיר שכנגד, באמרו: כבודו (כדרך פנייתו בגוף שלישי) רואה את המחוג

הגדול, הוא עומד (ולדוגמא) על ארבע, כשיגיע לחמש נפסיק לדבר. כך למדנו להעריך חשיבותה של כל דקה. אלא שמרוב חביבות היתה השיחה מוסיפה וקולחת. עד שהרבנית ע"ה, שדאגתה ומסירותה לרבינו מהווה פרשה בזכות עצמה, מציצה בפתח ורומזת: הרב עייף, הגיעה השעה... ובבת צחוק היה הרב נאלץ 'להכנע' לצוו הרבנית...

על ספרייתו העשירה של רבינו זצ"ל, ספריה שכל מוסד היה מתברך בה, כבר נכתב רבות (וראה גם ניצני ארץ, חוברת ז עמ' 61, וחוברת ח עמ' 43). הרב היה גאה בה מאד, ושש לשתף את השומעים בחוויות הרכישה, שהיו כרוכות תדיר בקשיים 'גשמיים'. אחד הספרים שעליהם סיפר, ספר שלדבריו אפשר שהוא בחזקת "אוניקום", רוצה לומר עותק בודד ששרד, היה "ספר הכריתות", דפוס ראשון - קושטא, כמדומה משנת רע"ו, שהוצע לו לראשונה בדמים מרובים ובצער רב נאלץ לוותר עליו. כעבור שנים הזדמן אותו ספר לידו בשניה, ובמאמצים עלה בידו לרכשו, ולגודל חביבותו כרכו בכריכת קלף...

בהזדמנות אחרת שלף ספר שנוסף לספרייתו באותם ימים, מסכת ביצה דפוס וונציה, בהעירו: "אינני יודע למה קניתי, הסוחר הציע, ולקחתי..." מן הסתם תכונת אופי שנרכשה בהשפעת מורו הגדול, הברון גינצבורג, שהיה כידוע בעל אוסף נכבד של דפוסים עתיקים ונדירים וכתבי יד, שאת דמותו תיאר הנזיר ביד אוהבת ב'העבר' כרך ו', תשי"ח, עמ' 86*87.

ספר נוסף שיקר בעיניו היה עותק של שלחן ערוך, אורח חיים, גם הוא מדפוס ויניציה, שהיחוד שבו היה חלוקתו לשלושים יום. לעדות רבינו, הוא אכן נהג לעבור עליו אחת לחודש, בחברותא עם בנו, יבלחט"א, כיום - רבה הראשי של חיפה, הרב שאר ישוב כהן שליט"א עת היה עדיין צעיר לימים.

חשיבותם של הדפוסים להוצאותיהם השונות, וערכם המיוחד של הדפוסים הראשונים וכתבי היד, באו לידי ביטוי בעיקר בשיעור במדרש, שהיה מקיים בביתו מדי מוצש"ק. בין מניין ומחצה הנאספים, ובתוכם בנו יבלחט"א, חולקו מהדורות טקסט שונות, לרבות כת"י תימני של מדרש הגדול, כשתכוף לקריאת הקטע המתפרש היה מתקיים דיון בביקורת הנוסח עד לאוקמי גירסא. על אופיה ויתרונותיה של דרך לימוד זו, שלא היתה מקובלת בעולם הישיבות, ושיסודה בבית מדרשו של הברון גינצבורג, ניתן לעמוד מהעיון בחיבור 'אובל אולי', שנדפס ב'נזיר אחיו', כרך ב', עמ' רה ואילך, מתוך כה"י של רבינו.

אך אין ספק, שתכונת הברירה והדקדקנות עד תכליתם של דברים, היתה טבועה באופיו של רבינו ובכל הליכותיו בקודש. הדברים משתקפים נאמנה גם בשיעוריו באורות הקודש שבהם עסקינו. מאלפת העובדה, שעד תחילת השיעור ממש (ועתים ב'רבע אקדמי' בלשונו...) היה רבינו יושב בחדרו, רכון על רשימות ההכנה, ומוחק ומנסח ומלטש ומתקן גורע ומוסיף.

צדקה עשה עמנו ר' דב שורץ, שבפתח מהדורתו לרשימות ההכנה לשני השיעורים הראשונים, שהו"ל בשנת תשמ"ח, ציין את התאריכים, בהתאם לכתה"י של רבינו, לכתובת הקטעים: ב' מרחשון - 6 קטעים, ט' בו - 8 קטעים, י' בו - 2 קטעים, י"א - 2 קטעים, י"ב חשוון - 6 קטעים, והוא היום שבו ניתן השיעור (וראה ניצני ארץ, ז, עמ' 58).

לעדות רבינו זצ"ל, מתוך שמונת קבצי כתה"י של מרן הראי"ה זצ"ל, שמהם נלקטו ונערכו אורות הקודש, "כל משפט, וכל תיבה, וכל אות, הכל מסולא שקול ומדוד, והכל מנופה ביי"ג נפה, בצירוף אחר צירוף, וזיקוק אחר זיקוק עד דאסתכמו עליה משמיא". (מבוא לאוה"ק עמ' 23).

ברגעי סוד שית, היה רבינו משתף את השומעים בהתלבטויות שונות שבליקוט, ומגלה טפח מהחכמה המשוקעת במלאכת העריכה, כמו, למשל, תכנון מספר הפרקים לשערים השונים. שער ראשון ב'חכמת הקודש' כולל קלח פרקים, סכום משמעותי לכל המודע להשפעה העצומה שהיתה לספר ה'קלח' של רמח"ל על הראי"ה זצ"ל בכלל ועל רבינו זצ"ל בפרט (וראה קול הנבואה, עמ' שיז והע' תפ). פרק אחרון זה, המבטא את שיא המגמה, "ובראשו נקודות, רמז לנסתרות שנידונו לגניזה משום שיגובם" (מבוא לאוה"ק, עמ' 22). עדיין חש אנוכי ברטט ובזיע שאחזו בי, עת קראתי בצוותא עם הרב את הפרק בשלימותו מתוך גוף כתב היד.

וודאי שאין זה מקרה שגם הכרך השלישי, שער מוסר הקודש מסתיים בפרק קלח. שער שני, הגיון הקודש, סדר א' - לב פרקים, זהו גם מספר הפרקים של סדר ב', נשמת העולם, במאמר 'החיות העולמית', ולסך זה עולה גם מספר הפרקים של מאמר ג' 'האחדות הכוללת' ומאמר ד' 'הטוב הכללי', ומאמרות נוספים, וכולם כנגד 'שלושים ושתיים נתיבות פליאות חכמה וכו'" (ספר יצירה, פרק א' משנה א). השער השני, הגיון הקודש, סדר ב', 'הודאות המקורית', מסתיים בפרק החמישי, וכן גם בכרך ד', חלק שני ממוסר הקודש, מאמר ראשון - חמישים פרקים, כנגד נ' שערי בינה.

כרך ב', מאמר ראשון, סדר ב', 'עולם הקדש והשכל', מסתיים בפרק כ"ו וכמוהו מאמר חמישי, סדר ב', 'ההתפתחות המתעלה' - כנגד שם הוי"ה. המאמר השני, סדר ג', 'חיים עד העולם', כמו גם המאמר החמישי, סדר ג', 'המגמה העליונה', ושער דרך הקודש, סדר ב' 'טהרת מידות הנפש', מונים כולם מ"ב פרקים, כנגד השם בן מ"ב אותיות. סדר ג' מסתיים בפרק ע', כנגד שבעים תיקונים. ואין ברשימה זו אלא חלק מן הדוגמאות למלאכת העריכה המופלאה שיש לראות בה יצירה כשלעצמה, וכל זה השכיל רבינו בענוותנותו כי רבה, להסתיר מאחורי התואר "המלקט והמעריך".

במהלך השנים היה רבינו נאנח לא אחת באוזני מקורביו: מתי אעשה גם אנוכי לביתי. אך כשהופיע ספרו הגדול 'קול הנבואה', נוכחנו שכל שעוריו - באורות הקודש, מוסר הקודש, אידרא ומדרשים, נתמצו, נזדקקו ושוקעו בחיבור מונומנטלי זה. נמצא שהאבחנה לפיה רבינו ביטל עצמו אצל מרן הראי"ה זצ"ל, אינה מדוייקת. נכון יהא לראות את מרן הנזיר מתמזג עם תורת מורו הגדול מפתחה ומשכללה. רמז לכך מו"ר ר' מרדכי פרום זצ"ל, בהספדו על רבינו: "שני הספרים, 'אורות הקודש' ו'קול הנבואה' הולכים בד בבד, ויש קשר ביניהם" (נזיר אחיו, חלק א, עמ' מד). ואכן המשווה את השעורים ב'אורות הקודש', לפרקים שונים ב'קול הנבואה', מתרשם מיד שהכוון המחשבתי של רבינו זצ"ל בעריכת דברי הרב, ניתוח תפיסתו והצגת שיטתו, שימשו את רבינו הנזיר כאבני בניין למפעלו הענק. כך שהשעורים שלפנינו יפים לשמש כחוליה ממצעת בין תורת הראי"ה זצ"ל לגיבושה במשנתו של תלמידו הגדול (וראה מה שכתב ר' דב שורץ, ב'סיני' נה, תשנ"ב, עמ' סט ואילך ואכמ"ל).

בשלושת השעורים המתפרסמים כאן, נתתי הפניות לספרו הגדול של רבינו ולחלק מחיבוריו האחרים, ודי בהם להוכחת הזיקה ההדוקה בין שתי התורות, שלמעשה אינן אלא אחת.

ומעט מתורתו של רבינו.

ב'עיונים באדרא רבא', שנדפסו מכת"ק ב'נזיר אחיו', כרך ב, עמ' רסח'רסט, הוא כותב: "לשמיעה העליונה נוספת דעת הריח... החוש העליון הזך והדק מן הדק החש ברוח הכל דעת הכל ממקור חיי כל". ושם, בעמ' רס"ז הוא מביא: "חכם גדול מחכמי האומות היה אומר: מה שאינני מבין - הנני מריח. ובלשון הרזים נאמר: הדא דכתיב 'ותהלתי אחטם'".

ברעיון זה של סוד החוטם, היה רבינו מטעים את הנאמר בתפילת 'אין כאלוהינו', ושם: 'מי כאלוהינו, מי כאדונינו וכו', אתה הוא אלוהינו... אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך את קטורת הסמים". לא ניתן להכירו, אין באפשרותינו לדעתו. הדרך היחידה - בחושים, בריח.

ולעניין אחר. באחת ההזדמנויות, נתגלגלה השיחה אודות חוקר מפורסם שעיסוקו האקדמי בתורת הקבלה. אמר רבינו בפנים רציניות: דעו לכם, שמי שזוכה להכנס אל הקודש פנימה, ייסורים באים עליו. ואותו פרופסור הוא בעל ייסורים.

ומעניין לעניין. על דברי ר' אליעזר 'שוב יום אחד לפני מיתתך', שאלו תלמידיו: וכי אדם יודע איזהו יום ימות? אמר להן: כל שכן ישוב היום וכו' "ושבת קנג ע"א. מידה זו ראינו אצל רבינו. מרגלא בפומיה פירושו של ראב"ע לקהלת א"ח לפסוק 'ויסיף דעת יוסיף מכאוב', האומר כך: "...המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו, תמיד יהיה לו כעס ומכאוב... ויום המוות נתון בין שתי עיניו". בייחוד היה מרבה לחזור ולשנן את המשפט האחרון: "יהא יום המות נתון בין שתי עיניו".

ונחתום במה שפתחנו.

הביאור לפרק י"ג, המסיים את הסדר הראשון, מסתיים בהערכת משמעותה וסגולת פעולתה של 'השירה העליונה'.

לשירה ולניגון נודע ערך מרכזי הן בתורתו העיונית של רבינו, והן ביישומן המעשי באורחות חייו.

כזכור, עצם התדבקות נפשו בנפש מורו הראי"ה זצ"ל, ראשיתה בהשפעת "שיר וניגון עליון" (ומבוא לאוה"ק, עמ' 18). שירה זו נמשכה ונמסכה ב"מחשבות שירת הקודש" שאותן ערך הנזיר זצ"ל.

השירה, שעליה הוא מרבה לכתוב ולהגות, כמו בחכמת הקודש, ב, עמ' תנט, ומשם ב'קול הנבואה', עמ' קמח מהתקו"ז, התבטאה גם בחיבתו הידועה לשירו של ריה"ל 'יעירוני רעיוני', ולפיוט 'אודה לאל לבב חוקר', שאותם שרו וניגנו בבית מדרשו בהזדמנויות שונות, כמו ב'התוועדות' בסוכתו בליל הו"ר, לאחר הלימוד ב'אידרא', שירה שעלתה לרום פיסגתה לצלילי הכינור, בקצב הריקוד 'למעלה מעשרה'.

גם נהג רבינו להורות לתלמידיו לזמר, בתום השיעור הסמוך לל"ג בעומר, את הפיוט הידוע 'בר יוחאי', כשלאחר שנתפזר הקהל הרב, הוסיף ולמד באזני חבר מקשיבים את הרמוז והגנוז בשיר זה, המיוסד על עשר הספירות, שר ומלמד וזיהרא עילאה נסוך על פניו.

אך לא ידועה כל כך העובדה שהוא עצמו הלחין נעימה לאחד ממזמורי תהילים, כביטוי פנימי לחווייה אישית (ראה 'קול צופיד', נזיר אחיו, א, עמ' שלז הערה 9), אולם דומה ויש שיופתעו מכל, ממידת האחדות הכוללת שנשמתו, בה יכלו לדור בכפיפה ניגון שיר מזמורי תהילים לצד הסימפוניה התשיעית לבטהובן (ראה 'מזכרונות נזיר אלוקים', שם, עמ' רסב).

ובשירת 'בנה המקדש' עלתה נשמתו לגנזי מרומים (נזיר אחיו, שם, עמ' רכא). "אמנם אור תורת קדשו יופיע ויאיר לעולם".

כח מנחם אב תשנ"ב

יום ההילולא של מרן זצ"ל

ויום פטירתה של אמי מורתי ע"ה